

Liberal Temelde Kurumsallaşan Türkiye-Latin Amerika İlişkileri Liberally Institutionalized Turkey-Latin America Relations

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Yetim

Başvuru Tarihi: 19.03.2018

Kabul Tarihi: 18.02.2019

Öz

Bu çalışma henüz son dönemde yoğunluk ve çeşitlilik kazanan Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ilişkilerde sürükleyici temel motivasyonları anlamayı amaçlamaktadır. Öncelikle, tarihsel ve teorik çerçevede Türkiye'nin Latin Amerika yaklaşımı tartışılmaktadır. Sonrasında, son dönem Türkiye ve Latin Amerika bölgesindeki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilere kurumsal nitelik kazandıran belirli aşamalar derinlemesine incelenmektedir. Bu aşamaları inceledikten sonra liberal tercihlerin bölge ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve adım adım derinleşmesindeki temel faktörler olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle bölge ile Türkiye arasında kurumsallaşan ilişkilerin temelini liberal yönelimin oluşturduğu savunulmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin son dönem Ortadoğu yaklaşımında realist kaygıların belirleyici etkisini düşündüğümüzde Latin Amerika'daki liberal motivastona dayalı aktivizm bir devletin dış politikasında realist ve liberal politikaların aynı zamanda gelişebileceğini kanıtlamaktadır. Son bölümde liberal anlayışın Türkiye ve Latin Amerika arasındaki karşılıklı ilişkilerin kurumsallaşmasındaki hayati rolü yeniden vurgulandıktan sonra, bu yaklaşımın somut sonuçları Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) dönemindeki ekonomik veriler ışığında sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Latin Amerika, Kurumsallaşma, Liberal Unsurlar

Abstract

This study attempts to understand the basic motivations in the relations between Turkey and Latin American countries, which have currently intensified and diversified. Initially, historical and theoretical discussion on Turkey's Latin American approach is proceeded. Afterwards, certain processes that confer institutional-legal status to the current political, economic and cultural relations between Turkey and Latin American region are thoroughly examined. Having analyzed these stages it is seen that liberal preferences are the leading factors on improving and gradually deepening relations between Turkey and this region. Therefore, it is possible to contend that liberal orientation constitutes the basis of institutionalized relations between the region and Turkey. Liberally-motivated activism in Latin America also proves that realist and liberal policies can be concurrently advanced in any state's foreign when considering determinant impact of realist concerns on Turkey's recent Middle Eastern approach. In the final section, after reemphasizing the essential role of liberal understanding on the institutionalization of mutual relations between Turkey and Latin America this approach's concrete results will be displayed through economic data gathered during the period of Justice and Development Party (JDP).

Keywords: Turkey, Latin America, Institutionalization, Liberal Factors

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Yetim, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF, mustafayetimm@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6013-9299

* Bu makale belirli ölçüde yazarın geçmiş yıllarda SETAV tarafından her yıl yayımlanan Türk Dış Politikası Yıllığı için yazmış olduğu ve 2011-2018 yıllarını esas alan Türkiye'nin Latin Amerika Politikası çalışmaları üzerine inşa edilmiş ve bu alandaki literatürün gelişmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Giriş

Son dönem Türkiye dış politikasında etkili olmaya başlayan çok-boyutlu yönelimin somut örneklerinden biri de Türkiye'nin Latin Amerika ile siyasi-ekonomik ilişkilerini geliştirme çabalarıdır. Bu çabaların hangi düzlemde ve motivasyonlara dayalı gerçekleştiğine yönelik literatürde bazı değerlendirmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye-Latin Amerika arasındaki ilişkilerin tarihsel sürecini göz önüne alarak ilişkilerde hangi teorik yaklaşımın unsurlarının etkili olduğunu irdeleyen bu çalışma, henüz gelişen bu alandaki literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede tarihsel-teorik kısma dayalı ilk bölümde bir devletin dış politika yaklaşımında farklı ve birbiri ile çelişir motivasyonların olabileceği Türkiye'nin son dönem Latin Amerika ve Ortadoğu yaklaşımları arasındaki farklılık üzerinden hatırlatılmaktadır. Aynı bölümde liberal yaklaşımın genel unsurlarına değinilerek bu unsurlardan hangilerinin Türkiye'nin bölgeye yöneliminde etkili olduğu tartışılmaktadır. Sonraki bölümde Türkiye'nin Latin Amerika yaklaşımının daha çok ekonomi merkezli olduğu savunularak kazan-kazan mantığı, karşılıklı bağımlılık oluşturma ve yumuşak güç gibi liberal unsurları barındırdığı belirtilmektedir. Ayrıca bu unsurların Türkiye-Latin Amerika arasında yoğunlaşan siyasi, ekonomik ve kültürel kurumsallaşmada sürükleyici faktörler olduğu varsayılmaktadır. Bu bağlamda çalışma, Türkiye'nin liberal temelli siyasi, kültürel ve özellikle ekonomik kurumsallaşma hedefini gerçekleştirmek için benimsediği stratejilerin ve değerlendirdiği kurumlar/araçların dikkat çekilen teorik unsurlarla uyumlu olduğu erken yorumunu yapmaktadır.

Türkiye-Latin Amerika İlişkilerinin Teorik ve Tarihsel Arka Planı

Uluslararası ilişkiler çalışmalarında bir devletin dış politikasını şekillendirirken hangi motivasyonları önceliğine yönelik önemli literatür bulunmaktadır. Sosyal bilimlerin alt dalı uluslararası ilişkiler teorilerinin önemli kısmı bizzat devletlerin dış dünya ile iletişimde hangi türden kaygıların baskın ve hissedilir olduğunu anlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda bazı devletlerin güvenlik-askeri konularını öncelleyen (neo) realist diğerlerinin ise daha ekonomi-özgürlük temelli (neo) liberal ya da kimlik temelli inşaacı dış politika eğilimi benimsediği belirtilmektedir. Bu genel çerçeveye rağmen hiçbir devletin eylemlerinde ve

dış politika yapım sürecinde tarih-dışı ve değişmeyen şekilde benzer unsurların baskın olduğu savunulmaz. Bir devlet bazı dönemler ekonomi-işbirliği gibi daha çok liberal ve 'alçak politika (*low politics*)' olarak tanımlanan eğilimleri önceleyebilirken diğer dönem 'yüksek politika (*high politics*)' olarak adlandırılan askeri-güvenlik yani realist kaygıları benimseyebilir. Dahası benzer dönem içerisinde bir devletin dış politika tercihlerinde farklı ve birbiri ile çelişir gözükten motivasyonlar söz konusu olabilmektedir. Buradaki kritik nokta dış politika tercihlerinin etkileşim kaynaklı olduğunun dikkate alınmasıdır. Dolayısı ile değişik bölgeler ile etkileşim içerisinde olan devletlerin dış politika eğilimleri, bu etkileşim neticesinde farklılık gösterebilmektedir.¹

Bu çerçevede, diğer devletler ve bölgeler ile değişen ve dönüşen ilişkiler geliştiren bir ülkenin bütün dış politika eylem ve söylemlerini sadece belirli teorik çerçeve ile açıklamaya çalışmak aşırı basitleştirme ve genelleştirme yanlısına yol açmaktadır. Türkiye'nin Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) dönemindeki zaman zaman çelişir gözükten dış politika söylemleri ve eylemleri, bu durumu daha net ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bilindiği gibi Türkiye, 2002-2010 yılları arasında Ortadoğu'ya yönelik önemli oranda ticari ilişkileri hızlandırma, ülkeler arasındaki sınırları aşamalı şekilde kaldırma ve kazan-kazan gibi liberal unsurları önclemiştir.² Diğer taraftan, 2010 yılı sonlarına doğru başlayan Arap ayaklanmaları ve Suriye iç savaşı süreci ile Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine yönelik öncelikleri hızla askeri-güvenlik konularına

1 Bu yaklaşımlar ile ilgili geniş bir okuma için bakınız; Jack Donnelly, "Realism", *Theories of International Relations*, Scott Burchill...et.all. (Ed.), Palgrave Macmillan, New York, 2005, ss. 29-55; Joseph S. Nye ve Robert O. Keohane, "Transnational Relations and World Politics; An Introduction", *International Organization*, Vol. 25, No. 3, 1971, ss. 329-349; Robert O. Keohane, "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, Vol. 32, No. 4, 1988, ss. 285-305; Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Vol. 46, No. 2, 1992, ss. 391-425; Robert Jackson ve George Sorenson, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, New York, Oxford University Press, 2007, ss. 59-177.

2 Ortadoğu'ya yönelik yaklaşımda inşaacı ve özellikle liberal yönelimin hakim olduğu dönemi açıklayan detaylı bir çalışma için bakınız; Mustafa Yetim, «2002-2010 arası Türkiye'nin Ortadoğu politikası: Ortadoğu'da değişen Türkiye algısı», Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2011, ss. 44-73.

doğru yönelmiştir. Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dönüşen tutumu farklı zamanlara işaret ederken bir devletin benzer dönem içerisinde dahi farklı dış politika motivasyonları ile hareket edebildiği görülmektedir (Keyman, 2016). Bu çerçevede Türkiye'nin mevcut Latin Amerika politikası ile Ortadoğu'ya yönelik tutumu arasındaki önemli farklılıkları hatırlamak yeterli olacaktır. 1990'lı yılların ortalarından itibaren büyük oranda liberal unsurlara dayalı olarak inşa edilen Türkiye ve Latin Amerika bölgesi arasındaki ilişkiler özellikle AK Parti dönemi ile birlikte bu doğrultuda kayda değer ilerlemeler göstermiştir (Akıllı ve Donelli, 2016). Sonuç olarak liberal motivasyonların sürükleyici etkisi ile kurumsal niteliği daha fazla güçlenen Türkiye ve Latin Amerika arasındaki ilişkiler, Türkiye dış politikasının sadece tek eğilim üzerinden açıklanmasını sınırlamaktadır.

Türkiye'nin bölgeye yönelik liberal yaklaşımının temelini, kazan-kazan ilişkisine dayalı karşılıklı bağımlılığı oluşturma ve ekonomik liberalizasyonu hızlandırma oluşturmaktadır. Bu yönüyle Latin Amerika özelindeki ekonomi-ticaret merkezli liberal yaklaşım, bu teorinin uluslararası ortamda özgürlüklerin, insan haklarının ve demokratik yönetimlerin geliştirilmesi gibi diğer boyutlarından farklılık göstermektedir.³ Bu farklılığa rağmen sert güç (hard power) unsurlarına dayalı realist yaklaşımın aksine ekonomik-kültürel işbirliğe dayalı yumuşak güç (soft power) unsurlarını önceleyen Türkiye, ticaret devleti paradigması⁴ ile bu bölgedeki ekonomik fırsatları değerlendirmeyi ve kültürel ilişkileri hızlandırmayı planlamaktadır. Bu paradigma neticesinde Ankara, bölge ülkeleri ile Karma Ekonomik Komisyon (KEK) mekanizmaları kurarak ve Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) imzalararak ekonomik liberalizasyon sürecinin kurumsal-stratejik altyapısını oluşturmaya çalışmaktadır.

3 Liberal teorileri yorumlayan ayrıntılı çalışma için bakınız; Scott Burchill, "Liberalism", *Theories of International Relations*, Scott Burchill...et.all. (Ed.), Palgrave Macmillan, New York, 2005, ss. 55-84; Jennifer Sterlin-Folker, "Neo-Liberalism", *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Tim, Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (Ed.), Oxford University Press, UK, 2013, ss. 114-132.

4 Kavram ve Liberalizmde ticaretin önemi için bakınız; Tarık Oğuzlu, "Liberalizm", *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Şaban Kardeş ve Ali Balcı (Ed.), İstanbul, Küre Yayınları, 2017, ss. 158-162; Kemal Kirişçi, "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State," *New Perspectives on Turkey*, Vol. 40, No. 1 2009, ss. 29-56.

Üst düzey ziyaretler aracılığı ile bu kurumsal-stratejik altyapı sağlanırken Türkiye adına faaliyet yürüten aktörlere baktığımızda, bunların da liberal yaklaşıma uygun olduğu görülmektedir. Bu noktada, DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi), TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) ve son yıllarda Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) gibi liberal teorilerin aktör olarak kabul ettiği devlet dışı oluşumların (non-state actors) bölge ile oluşturulmaya çalışılan ekonomik liberalizasyon sürecine öncülük ettiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra yumuşak güç uygulamasının diğer önemli boyutu olan kültürel ve eğitim alanındaki işbirliklerinin geliştirilmesi doğrultusunda da, son yıllarda Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türkiye Maarif Vakfı (TMF) ve Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları Merkezi gibi devlet dışı kurumlar bölgede önemli faaliyetler yürütmektedir.⁵ Dolayısı ile aşağıda detaylı şekilde hem kronolojik hem de kurumsal aşamalar dikkate alınarak inceleneceği üzere Türkiye'nin Latin Amerika politikasının temel amacı (liberal temelli kurumsallaşma) ve bu amacı gerçekleştirme yönünde benimsediği stratejileri ve değerlendirdiği araçları-kurumları liberal motivasyonlar ile önemli oranda uyumluluk göstermektedir.

Son dönemde belirginleşen liberal temelli Latin Amerika yönelimini etraflıca yorumlayabilmek için bu bölgenin stratejik, ekonomik ve kültürel önemi ve Türkiye'nin tarihsel süreç içerisinde değişen ve kurumsallaşan Latin Amerika politikası daha iyi anlaşılmalıdır. 33 ülkeden meydana gelen yaklaşık 570 milyon nüfusu, petrol başta olmak üzere zengin ticari potansiyeli bulunan ve Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR), Karayipler Topluluğu (CARICOM), Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu (CE-LAC), Karayip Ülkeleri Topluluğu (ACS), ANDEAN (Comunidad Andina), Amerikalılar Serbest Ticaret

5 Ticaret devleti olgusunu da yansıtan Türkiye'nin Latin Amerika bölgesine yönelik liberal yaklaşımına ve bu yaklaşımın kurumsallaşması ve işlevsellemesi sürecinde etkili olan aktörlere ilişkin çalışmalar için bakınız; İbrahim Kalın, "Turkey and Latin America", *Daily Sabah*, 14 February 2015; Ariel Gonzales Levaggi, "Turkey and Latin America: A New Horizon for A strategic Relationship", *Perceptions*, Vol. 18, No. 4, 2013, ss. 99-116; Erman Akıllı ve Federico Donelli, "Reinvention of Turkish Foreign Policy in Latin America: The Cuba Case", *Insight Turkey*, Vol. 18, No. 2, 2016, ss. 161-181.

Alanı (FTTA) ve Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu (ALADI) gibi önemli bölgesel örgütlerin bulunduğu (Turan, 2012) Latin Amerika'ya uluslararası alanda etkili olmak isteyen Çin, ABD, AB, Rusya gibi küresel güçler ile son yıllarda Türkiye, Hindistan ve Endonezya gibi önemli bölgesel güçler artan ilgi göstermektedir. Bu rekabete geç fakat nispeten hızlı katılan Türkiye'nin son dönemde bölge ülkeleri ile siyasi-ekonomik ilişkilerini kurumsallaştırmak amacı ile yoğun çaba sarfettiği anlaşılmaktadır.

Bu ekonomik-stratejik önemine rağmen bölge ülkeleri ve Türkiye arasındaki ilişkiler uzun dönem güçlü ve yoğun seyir izlememiştir. Bilindiği gibi Türkiye ve Latin Amerika arasındaki ilk etkileşim 1860 gibi erken bir dönemde meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti'nden Latin Amerika'ya doğru yönelen göç dalgası sonucu Latin Amerika bölgesine yerleşen insanlar "Los Turkos" olarak adlandırılmış ve Osmanlı İmparatorluğu ve Latin Amerika arasındaki ikili ilişkiler bu şekilde başlamıştır.⁶ Bu tarihsel geçmişe rağmen bölge ülkeleri ile Türkiye arasındaki ikili ilişkiler, Soğuk Savaş süresince önemli ölçüde durgun seyir izlemiştir. 1926'da bölge ülkelerinden Şili, Türkiye Cumhuriyeti'ni ilk tanıyan Latin Amerika ülkesi olmasına rağmen Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 1995 yılında Arjantin, Brezilya ve Şili'yi kapsayan Latin Amerika ziyaretlerine kadar bölge ülkeleri ile Türkiye arasında üst düzey diplomatik temaslar sınırlı kalmıştır. Cumhurbaşkanı Demirel'in bölgeye gerçekleştirdiği söz konusu geniş kapsamlı ziyaret Türkiye'nin Cumhurbaşkanlığı seviyesindeki ilk kapsamlı ziyaretini de oluşturmaktaydı (Kalın, 2015). Bölge ülkeleri ile Türkiye'nin birbirini 'tanıması' anlamına gelen bu ilk ziyaretler, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dünyadaki dış politika açılımlarının da temellerini oluşturmaktaydı. Diğer taraftan bu girişim sonrasında Latin Amerika ve Türkiye arasındaki ilişkiler 2000'li yılların ortasına kadar tekrar kısmi bir durgunluk dönemine girmiştir. 03 Kasım 2002 tarihinde tek başına iktidara gelen AK Parti döneminde Türkiye, sırası ile Başbakan Danışmanlığı (2003-2009), Dışişleri Bakanlığı (2009-2014) ve Başbakanlık (2014-2016) görevlerini üstelenen Ahmet Davutoğlu'nun 'sıfır sorun' ve 'kazan-kazan' politika-

larının da etkisi ile kabaca 2002-2010 arası dönemde ağırlıklı olarak liberal unsurları önelemiştir (Aras, 2014; Cohen, 2016).

Bu genel vizyonun neticesinde Türkiye, önceleri 'mesafeli' ilişkiler yürütülen Afrika ve Latin Amerika bölgelerine yönelik yoğun diplomatik girişim süreci başlatmıştır. 2006 yılında dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Latin Amerika ile ticari ve siyasi ilişkileri geliştirmek amacı ile bölgeye gezi düzenlenmesi Latin Amerika bölgesine yönelik girişimlerin önemli aşamaya geçmesini sağlamıştır. Sonrasında Türkiye'nin Latin Amerika bölgesi ile ilişkilerinin temelini oluşturan ve 1998 yılında imzalanan "Latin Amerika ve Karayipler Eylem Planı"nın 2006'da tekrar gözden geçirmesi ile ikili ilişkilerde liberal motivasyonlara dayalı kurumsallaşma dönemi etkinlik kazanmıştır. Dış politikanın çok boyutlu niteliğine gönderme yapan güncel 2006 eylem planı, Türkiye'nin Asya, Afrika ve Ortadoğu bölgelerinin yanı sıra Latin Amerika ülkeleri ile de siyasi, ekonomik ve dahi kültürel ilişkileri geliştirme ve kurumsallaştırma hedefini öncelikli dış politika hedefi olarak benimsemiştir (Levaggi, 2013). Bu şekilde günümüz Latin Amerika yöneliminin de temelini oluşturan bölge ve Türkiye arasındaki ekonomik potansiyeli ortaya çıkarma hedefine ve üç ayaklı kurumsallaşma mekanizmasına (siyasi, ekonomik ve insani-kültürel) sahip liberal strateji somutlaşmıştır.

Son Dönem Türkiye-Latin Amerika İlişkileri: Somutlaşan Liberal Yönelim

Yoğunlaşan Diplomatik Yönelimi Anlama

Ekonomik kaygıların temel gündem maddesi olduğu Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ikili ilişkilerin kurumsallaşma süreci 2009 yılından itibaren yoğunlaşan üst düzey ziyaretler ve 2014 yılında Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi ile önemli ivme kazanmıştır. Kurumsallaşma sürecindeki aşamaları şu şekilde özetleyebiliriz; karşılıklı yüksek düzeyli ziyaretler gerçekleştirme, siyasi ilişkileri kurumsallaştırma, ekonomik ilişkilerdeki sorunların tespiti ve kurumsallaşma ile bunların çözüme kavuşturulması ve son olarak insani-kültürel ilişkileri güçlendirme (Yetim, 2016; Yetim, 2015b). İlk aşama olan karşılıklı ziyaretler kapsamında 2009-2011 yılları arasında Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Kosta Rika ve St. Vincent ve Grenadinler Cumhurbaşkanı; Arjantin,

6 Türkiye ve Latin Amerika arasında artan ilişkiler için detaylı bilgi için bakınız; T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkiler". (18.05.2016)

Brezilya, Kolombiya, Meksika, Paraguay ve Venezuela Dışişleri Bakanları Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Başbakan Erdoğan Meksika ve Brezilya'yı kapsayan önemli ziyaretler gerçekleştirmiştir (Yetim, 2012, s. 640-641). 2012 yılında ise Şili, Kostarika, Kolombiya, Brezilya ve Ekvator gibi bölge ülkeleri ile yoğunlaşan karşılıklı üst düzey ziyaretler söz konusu olmuştur. Dahası, Ekvator Cumhurbaşkanı Farael Correa Delgado'nun 15-16 Mart 2012 tarihindeki Türkiye ziyareti Cumhurbaşkanlığı seviyesinde Ekvator'un Türkiye'ye düzenlediği ilk ziyaret olmuştur. 2013 yılında ise Birleşik Meksika Devletleri Cumhurbaşkanı Enrique Peña Nieto eşi Angelica Rivera De Pena ile 16-17 Aralık tarihleri arasında devlet başkanlığı seviyesinde ilk defa Ankara'ya ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu yıl içerisinde Türkiye'ye bölgeden diğer ilk olma özelliğini taşıyan ziyaret Nikaragua Dışişleri Bakanı Samuel Santos Lopes tarafından 12-13 Eylül tarihlerinde düzenlenmiştir. Bu ziyaret Nikaragua'nın Türkiye'ye dışişleri seviyesinde gerçekleştirdiği ilk ziyaret olma özelliğini taşımaktadır (Yetim, 2013, s. 464-468; Yetim, 2015a, s. 417-420).

2014 yılında Dominik Cumhuriyeti'ne dışişleri seviyesinde ilk resmi ziyaretini düzenleyen Türkiye, bu yıl içerisinde Panama, Haiti, Kosta Rika ve Arjantin ile diplomatik ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi ile birlikte Türkiye'nin Cumhurbaşkanlığı seviyesinde bölgeye yönelik düzenlediği ziyaretleri her sene tekrarlanan bir rutin haline dönüşmüştür. Bu çerçevede 10-13 Şubat 2015 tarihleri arasında sırası ile Kolombiya, Küba ve Meksika'ya Cumhurbaşkanlığı seviyesindeki ilk ziyaretler Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın liderlik ettiği kalabalık bir işadamları ve bakanlar heyeti ile gerçekleşmiştir. Ayrıca bu yıl içerisinde Arjantin ve Brezilya gibi bölgenin iki lider ülkesi ile diplomatik temaslar devam etmiştir (Yetim, 2015b, s. 500-503; Yetim, 2016, s. 453-456). 2016 yılında bölgeye yönelik üst düzey ziyaretlerin ağırlık noktasını ANDEAN ülkelerinin oluşturduğu görülmektedir. Bu çerçevede Cumhurbaşkanı Erdoğan önderliğindeki kalabalık bir heyet 31 Ocak-04 Şubat 2016 tarihleri arasında sırası ile Şili, Peru ve Ekvator'a resmi ziyaret düzenlemiştir. Geleneksel hale dönüşen ve yılın ilk aylarında gerçekleşen söz konusu diplomatik temaslardan Peru ve Ekvator'a düzenlenen ziyaretler Cumhurbaşkanlığı seviyesindeki ilk ziyaret olma özelliğini taşımaktadır. 2016 yılı içerisindeki diğer önemli gelişme ANDEAN

ülkelerinden Venezuela ile yoğunlaşan üst düzey ziyaretler olmuştur (Milliyet, 2016; Sabah, 2016).

2017 ve 2018 yıllarında Türkiye'nin Latin Amerika yaklaşımında Venezuela daha fazla ön plana çıkmıştır. Dünya petrol rezervinin %20'sine sahip olan ve altın gibi önemli doğal kaynakları bulunan fakat ciddi ekonomik-siyasi sorunlar ile mücadele eden Venezuela ile Türkiye arasındaki son dönemde yoğunlaşan diplomatik temasların arkasındaki temel faktörün de liberal-ekonomik kaygılar olduğu söylenebilir. Bu çerçevede yüksek enflasyon ve işsizlik gibi sorunlarını gidermek isteyen Venezuela ile enerji teminini çeşitlendirmek isteyen Türkiye'nin son dönemde siyasi ilişkilerini güçlendirmesi ve güçlenen siyasi ilişkilerin iki ülke arasındaki ticaret hacmini radikal şekilde artırması Türkiye'nin liberal temelli Latin Amerika yaklaşımını doğrulayan diğer somut örnektir. Bu çerçevede Venezuela Bolivar Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nicolas Maduro hem 2017 hem 2018'de Ankara'ya ziyaretler düzenlemiş ve Cumhurbaşkanı Erdoğan ise 2018'de Cumhurbaşkanlığı düzeyinde ilk ziyaret olma özelliğini taşıyan Karakas ziyaretini gerçekleştirmiştir (Hurriyet Daily News, 2018; Gürbüz, 2018; Bloomberg, 2017; Yetim, 2018).

Latin Amerika bölgesindeki hemen hemen her ülkeye ve bölgesel örgütlere yönelen ve üst düzey nitelik kazanan söz konusu diplomatik temaslar ilk aşamanın asıl hedefi siyasi ilişkilerin kurumsallaşmasını hızlandırmıştır. Siyasi ilişkilerin kurumsallaşması yönündeki ilk girişim bölge ülkeleri ile siyasi istişare mekanizmaları ve Brezilya gibi bölgenin önde gelen ülkeleri ile stratejik ortaklık eylem planları geliştirmektedir. Bu bağlamda Latin Amerika ve Karayipler bölgesinden yaklaşık 14 ülke ile (Arjantin, Bolivya, Brezilya, Ekvator, Guatemala, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Meksika, Peru, Şili, Paraguay, Uruguay, Venezuela) siyasi istişare mekanizmaları kurulmuş ve Brezilya ile "Stratejik Ortaklık Eylem Planı" imzalanmıştır. Siyasi İstişare Toplantıları, MIKTA (Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye, Avustralya) ve G-20 gibi oluşumları içerisinde Türkiye ve Latin Amerika'nın önemli aktörlerinden Brezilya, Arjantin ve Meksika'nın bulunması bölge ülkeleri ile Türkiye arasında bazı zamanlarda uluslararası alana ilişkin değerlendirmelerde belirli yakınlaşmalara katkı sağlamıştır. Bunun en net örneği Türkiye ve Brezilya'nın İran ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin

(BMGK) 5 Daimi Üyesi ve Almanya arasındaki nükleer görüşmeler esnasında gösterdikleri benzer tutum ve ortak çabalarıdır (Alpar, 2007; Levaggi, 2011).

Siyasi ilişkilerin kurumsallaşmasına yönelik diğer önemli adım ülkeler arasında parlamenter ilişkilerin geliştirilmesine yönelik Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) 14 ülke ile oluşturulan dostluk gruplarıdır. Diplomatik temasları belirli kurumsal zemine kazandırma noktasındaki diğer önemli aşama Ankara'nın bölgedeki örgütlerde "aktif", "pasif", "gözlemci", "misafir" ve "bölge dışı gözlemci" üyelikler şeklinde yer alma girişimleri ve Latin Amerika'daki bölgesel oluşumlar ile çeşitli toplantılar gerçekleştirilmesidir. Bölgesel örgütler çerçevesinde gerçekleşen Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye arasındaki toplantılar ve yüksek düzeyli diplomatik temasların son dönemde yoğunluk kazandığı anlaşılmaktadır. 2014'te Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Özel Konuk sıfatı ile St. Vincent ve Grenadinler'de düzenlenen CARICOM Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'ne katılmıştır. Aynı yıl içerisinde bu defa Dışişleri Bakanı Yardımcısı Naci Kuru, Paraguay'ın Başkenti Asuncion'daki 1998'den beri Türkiye'nin Daimi Gözlemci olduğu 35 üyeli Amerikan Devletleri Örgütü'nün (OAS) 44. Genel Kurul Toplantıları'na Türkiye'yi temsilen katılmıştır. 2014'teki bölgesel örgütler ile diğer diplomatik temas, İstanbul'da düzenlenen Türkiye-CARICOM İstişare ve İşbirliği Mekanizması Dışişleri Bakanları Birinci Toplantısı'dır. Bu toplantı esnasında Dışişleri Bakanı Davutoğlu, CARICOM'un "Gönüllü Üye"si olarak nitelendirilmiştir (Yetim, 2015, s. 500-503).

Bu yoğun siyasi temas neticesinde Türkiye, 2013 yılı içerisinde Meksika, Kolombiya, Peru ve Şili arasında liberalleşme ve yatırım adımlarının hızlandırılması amacı ile oluşturulan Pasifik İttifakı'na (Alianza del Pacifico) "gözlemci üye", 2014'te Portekizce Konuşan Ülkeler Topluluğu'na (CPLP) "ortak gözlemci" ve 2015'te Orta Amerika Entegrasyon Sistemi'nde (SICA) "bölge dışı gözlemci üye" olarak kabul edilmiş ve 2016'da ise Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu'na (ECLAC) üyelik başvurusu yapmıştır. Siyasi kurumsallaşmanın diğer ve belki de en önemli boyutu ise bölgedeki büyükelçilik, başkonsolosluk, konsolosluk, fahri konsolosluk, ticari ve askeri atışelik kurumlarını artırmak olmuştur. Türkiye'nin bölgedeki 14 ülkede (Arjantin, Brezilya, Şili, Küba,

Meksika, Kolombiya, Venezuela, Peru, Ekvator, Dominik Cumhuriyeti, Panama, Guatemala, Paraguay ve Kosta Rika) büyükelçilikleri, Brezilya'nın Sao Paulo şehrinde bir Başkonsoloslugu ve Latin Amerika ve Karayipler'de dokuz ticari ve üç askeri ataşeliği olduğu düşünüldüğünde Türkiye ve Latin Amerika ülkelerinin diplomatik ilişkilere kurumsallık kazandırma açısından belirli aşamaya ulaştığı anlaşılmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2016). Bunun yanı sıra Latin Amerika ve Karayipler ülkelerinin de Türkiye'de 11 temsilciliği bulunduğu ve 2014 yılında Türkiye'de büyükelçilik açan ilk Orta Amerika ülkesinin Kosta Rika olduğu unutulmamalıdır (World Bulletin, 2014). Özet olarak Türkiye 2009'da sekiz olan büyükelçilik sayısını 2018'de 14'e çıkararak çok-boyutlu diplomasi ve yumuşak güç gibi liberal temalar çerçevesinde kurguladığı Latin Amerika bölgesine siyasi yaklaşımında, yavaş olmasına rağmen önemli oranda sorunsuz ve kurumsal ilerleme sağlamıştır.⁷

Ekonomik-Kültürel Kurumsallaşmanın Boyutları

Siyasi ziyaretler ve sonrasındaki kurumsallaşmanın temel hedefi, Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkileri kazan-kazan mantığı çerçevesinde sağlam kurumsal zemine kavuşturmak ve bu zemin üzerinden ortaya çıkabilecek ticari engelleri çözmektir. Liberal temelli ve üç boyutlu Latin Amerika yöneliminin ikinci sütununu oluşturan bu hedef, üst düzey ziyaretlere eşlik eden heyetlerin yapısını da şekillendirmektedir. Heyetlerin büyük kısmı ekonomi ile ilgili bakanlardan ve devlet dışı kuruluşların temsilcilerinden meydana gelmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016). Bu bakanlar ve temsilciler, bölge ile Türkiye arasındaki ikili ticari ilişkilerin planlanan hedefler doğrultusunda gelişmesi amacı ile diplomasinin açtığı kanalları etkili şekilde kullanmaktadırlar. Bu kanalların etkin değerlendirildiği, 2002'de 960 milyon dolar olan Türkiye ve Latin Amerika arasındaki toplam dış ticaret hacminin 2018'de yaklaşık 12 kat artmasından anlaşılmaktadır. (TÜİK, 2018).

Liberal temelli Latin Amerika yaklaşımı sadece heyet yapısını değil Türkiye'nin benimsediği stratejileri ve değerlendirdiği kurumları/araçları da etkilemektedir. Vurgulandığı üzere bu stratejiler ve araçlar ekonomik

⁷ Yumuşak güç tartışması için bakınız; Joseph S. Nye, *Soft Power the Means to Success in World Politics*, PublicAffairs, United States, 2004.

kurumsallaşma amacına yönelik oluşturulmaktadır. Bu kurumsallaşma sürecinin strateji boyutundaki ilk adımı Türkiye'nin bölgede kendisine öncelikli ülkeler belirlemesi ve bu ülkeler ile ekonomik problemleri aşmak amacı ile yoğun girişimler gerçekleştirmesi ile ilgilidir. Bu noktada belirlenen ülkelerin Meksika ile Brezilya, Arjantin ve Venezuela gibi MERCOSUR ülkeleri olduğu vurgulanmalıdır. MERCOSUR ülkeleri ile Türkiye arasındaki dış ticaret hacminin Latin Amerika ülkeleri ile Türkiye arasındaki toplam dış ticaret hacminin yaklaşık %50'sini oluşturduğunu düşündüğümüzde (Yetim, 2016, s. 456-459), özellikle MERCOSUR'un ekonomik kurumsallaşma hedefi doğrultusunda taşıdığı stratejik önem anlaşılmaktadır.

Kurumsallaşma sürecinin strateji temelli ikinci adımı ise Türkiye'nin, öncelikli ülkeler başta olmak üzere bölge ülkeleri ile KEK mekanizmaları kurarak ve STA'lar imzalayarak ekonomik liberalizasyon sürecine yasal zemin sağlamasıdır (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2016; 60-61). KEK ve STA temelli kurumsallaşma stratejisinin dayanağını Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın (DTM) 2006 yılında hazırladığı "Latin Amerika Ülkeleri ile Ticaret ve Yatırımı Geliştirme Stratejisi" oluşturmaktadır (Dünya, 2009). Bu strateji çerçevesinde Türkiye, özellikle 2010'lı yıllardan itibaren, Latin Amerika'daki 13 ülke ile (Arjantin, Brezilya, Guatemala, Guyana, Jamaika, Kolombiya, Küba, Meksika, Paraguay, Peru, Şili ve Urugay) Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalayarak KEK mekanizması için gerekli hukuki altyapıyı oluşturmuştur. Kurumsallaşma konusunda KEK oranında önemli olan STA konusunda ilk önemli adım Şili ile 2009 tarihinde atılmıştır. 2011'de yürürlüğe giren Şili-Türkiye arasındaki STA, Ankara ve bölge ülkeleri arasındaki ilk STA olma özelliğini taşımaktadır. Diğer taraftan Ankara, STA konusundaki çabalarını günümüze kadar sürdürerek, başta MERCOSUR, CARICOM (Antigua ve Barbuda, Bahamalar, Barbados, Belize, Dominika, Grenada, Guyana, Haiti, Jamaika, Montserrat, Saint Lucia, St. Kitts ve Nevis, St. Vincent ve Grenadinler, Surinam ve Trinidad ve Tobago) ve SICA (Belize, Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua, Panama ve Dominik Cumhuriyeti) olmak üzere diğer kalan bölge ülkeleri ile bu kapsamdaki müzakerelerini devam ettirmektedir. Bu nedenle Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki ikili ziyaretlerin çoğu ticari anlaşmaları da içeren zirvelere dönüşmektedir (Milliyet, 20014; 2015)

Ekonomik kurumsallaşma için stratejik önem taşıyan STA ve KEK gibi mekanizmaların temel hedefi, Latin Amerika ve Karayipler bölgesi ülkeleri ile Türkiye arasında karşılıklı vergi muafiyetleri gerçekleştirerek, vize engellerini aşarak ve hava ulaşımını karşılıklı başlatarak yatırımların önünü açmaktır. Bu hedeflere işlevsellik kazandıran ise kurumsallaşma sürecinin kurumlar/araçlar boyutudur. Bu sürecin sahadaki sürükleyicisi ve uygulayıcısı olan DEİK, TOBB ve TİKA gibi devlet dışı oluşumlar, siyasetin oluşturduğu zemin üzerinden kurumsallaşmanın ticari ilişkilere somut şekilde yansımını sağlama ve ekonomik potansiyelin önündeki engelleri ortadan kaldırma amacı ile yoğun çaba sarfetmektedir. Bu bağlamda bölge ülkelerdeki ilgili gruplar ve aktörler ile çeşitli çalışma yemekleri, iş konseyleri ve fuarlar gerçekleştiren bu kurumlar, kurumsallaşan ilkelerin ve düzenlemelerin teşvik edicisi ve uygulayıcısı olmaktadır.

DEİK'in bireysel olarak ve üst düzey ziyaretler sırasında bölgedeki ülkeler ile gerçekleştirdiği iş konseyleri toplantıları siyasi-ekonomik anlaşmaların ekonomik kurumsallaşmaya dönüşmesindeki etkisi diğerlerine oranla daha fazladır.⁸ İş konseyi toplantılarında ekonomik ilişkilerin gelişmesine engel faktörler ve bu engellerin kaldırılmasına yönelik temel stratejiler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ticari ilişkilerin yoğunlaşmasını olumsuz etkileyen faktörler vergilendirme sistemleri arasındaki farklılıklar, pazarlarda iyi tanınmama, karşılıklı ziyaretlerin yetersizliği ve coğrafi uzaklık olduğu belirlenmiş ve bu yöndeki olumsuzlukları gidermek için siyasilere raporlar ve ülke bültenleri hazırlanmıştır (Yetim, 2013, s. 468-469; Yetim, 2015, s. 504-505).

2015 yılından itibaren DEİK'in iş konseyleri toplantılarının yanısıra TİKA'nın ve Türk Mühendislik Birliği (TMB) gibi kurumların da bölge genelindeki yatırım ve kalkınma çalışmalarını stratejik hedefler doğrultusunda faaliyetleri yoğunlaşmıştır.⁹ Bu şekilde Türkiye, özellikle TİKA ve TMB aracılığıyla böl-

8 Söz konusu İş Konseyleri toplantıları ve DEİK'in bölge ülke ülkelerine yönelik oluşturduğu detaylı raporlar için bakınız: <https://www.deik.org.tr/turkiye-amerika-is-konseyleri>

9 Son dönemde Türkiye dış politikasında etkisi artan TİKA ile ilgili detaylı çalışma için bakınız; Tuncay Kardeş ve Erdağ, Ramazan, "Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA", Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, 2012, ss.167-193; Ramazan Erdağ, «Türkiye'nin Kalkınma Yardımları ve TİKA», (der.) Mehmet Şahin ve B. Senem Çevik, Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2015, ss.241-262.

gedeki yatırım ve kalkınma projelerine sınırlı da olsa destek olmaya başlamıştır. Diğer bir ifade ile, STA ve KEK anlaşmaları ile ekonomik kurumsallaşmanın hukuki çerçevesini ve stratejik alt yapısını tamamlamayı amaçlayan Türkiye, bölgeye yönelik yatırım ve kalkınma projelerini DEİK ve TİKA gibi teşvik edici kurumlar aracılığıyla yürütmektedir (Yetim, 2016, s. 456-457). Böylece ilk ofisini Meksika'da ve ikinci ofisini Kolombiya'da açan TİKA aracılığıyla Ankara, ilk olarak sınırlı miktarda da olsa Karayipler Kalkınma Fonu'na yaklaşık 8 milyon dolar kaynak sağlamış ve bölge ülkelerindeki kalkınma projelerine destek vermeye devam edeceğini açıklamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2014). Son dönemde bölge ülkeleri ile ticari ilişkilerde önem kazanan diğer bir kurum ise Türk Hava Yolları'dır (THY). Ekonomik kurumsallaşmaya işlevsellik ve ticari ilişkilere yoğunluk kazandırmak amacı ile Türkiye, THY'nin bölgedeki uçuş seferlerini ve sefer düzenlediği şehir sayısını artırmayı planlamaktadır. Bu çerçevede 2015 yılındaki diplomatik temaslarda Ankara, özellikle Kolombiya'ya uçuş seferlerini artırma ve Meksika ile Küba'ya da başlatma düşüncesini dile getirmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2015).

Türkiye'nin bölge politikasında ön plana çıkan üçüncü-son ve yumuşak güç politikası ile uyumlu olan diğer boyut ise insani ve kültürel boyuttur. Ekonomik kaygıların yanısıra Türkiye'nin bölge yöneminde, bölgedeki doğal ve insani felaketler de etkili olmuştur. Bu çerçevede teknik ve insani donanımı yüksek olan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) kurumunun ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. 16 Nisan 2016'da Ekvator'da meydana gelen 7.8 büyüklüğündeki deprem sonrasında Türkiye, AFAD aracılığı ile bölgeye insani yardım ekibi ve ihtiyaç malzemeleri göndermiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2016). Böylece bölgede doğal felaketler sonucunda ortaya çıkan maddi ve insani kayıplara duyarsız kal-

mamaya çalışan Türkiye, ikili ilişkilerde insani boyutu da dikkate almaktadır.

Kültürel ilişkilerin kurumsallaşması çabaları ise özellikle 2014 yılından sonra ivme kazanmıştır. Ankara, Kültürel İşbirliğine İlişkin Hükümetler Arası Anlaşmalar aracılığı ile söz konusu yeni boyutu güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Kültürel ilişkiler temelinde ilk önemli girişim, 12-16 Kasım 2014'te İstanbul'da gerçekleştirilen Birinci Latin Amerika Müslüman Dini Liderler Zirvesi'dir (Star, 2014). 41 ülkeden 71 Müslüman dini liderin katıldığı ve Latin Amerika ve Türkiye'deki din alimlerinin ilk defa biraraya geldiği zirvede Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki kültürel yakınlığın 150 yıl öncesine yani Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar dayandığını belirtmişlerdir (T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014; T.C. Cumhurbaşkanlığı). Kültürel boyut açısından ikinci önemli girişim Türkiye'nin Portekizce Konuşan Ülkeler Topluluğu'na (CPLP) "Ortak Gözlemci" olarak kabul edilmesidir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2014). 2015-2016 yılları arasında bölge ile Ankara arasında kültürel ilişkilerin yoğunlaşması açısından kısmi hareketlilik söz konusudur. Kültürel ilişkiler bağlamında, Kolombiya ile bir anlaşma imzalanmış (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2015), Küba Havana Üniversitesi'nde kurulan Türk Tarih ve Kültürü Merkezi faaliyete geçmiş (Akşam, 2015) ve Küba'da cami inşaatı önerisi yapılmıştır (Kohen, 2015). Son olarak, Türkiye Anadolu Ateşi Dans ekibinin 2016'da Şili'de düzenlediği gösteri ve Şili ile Arjantin'de Türk dizilerinin popülerlik kazanması da kültürel boyuttaki diğer gelişmeler olarak belirtilebilir (Bizim Amerikamız, 2016a, s. 2; Bizim Amerikamız, 2016b, s. 15).

Liberal Yönelimin Somut Yansıması: Artan Ticari İlişkiler

Tablo 1. 2006-2018 Arası Türkiye'nin Latin Amerika Ülkelerine İhracatı (milyon dolar) ¹⁰

	2002	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Orta Amerika ve Karayipler	197	829	622	598	626	770	1.004	938	848.8	846.1	1.170	1.474
Güney Amerika	121	901	678	1.237	1.840	2.192	2.126	1.852	1.309	1.094	1.295	1.771

10 TÜİK verilerinden derlenmiştir. http://www.tuik.gov.tr/Pre-Tablo.do?alt_id=1046

Latin Amerika ve Türkiye arasındaki ticari ilişkiler incelendiğinde son dönemde yoğunlaşan liberal temelli kurumsallaşma çabalarının dış ticaret verilerine somut şekilde yansıdığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda tablolardan anlaşıldığı üzere 2002 yılında 960 milyon dolar olan Türkiye ile Latin Amerika ülkeleri arasındaki ticaret hacmi 2018'de yaklaşık 12 kat artarak 11 milyar 800 milyon dolara ulaşmıştır. Bu şekilde ilk defa Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ticaret hacmi 10 milyar doları geçerek yeni bir rekora ulaşmıştır. İstikrarlı şekilde bölge ülkeleri ile Türkiye arasında artan ticaret hacmi, Türkiye'nin bölgeye yönelik yaklaşımının olumlu sonuçlar sağladığını gös-

termektedir. Böylece 2017'de 9 milyar 355 milyon dolar olan Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki dış ticaret hacmi %26 (2 milyar 457 milyon dolar) artarak bu seviyeyi yakalamıştır. 2018'deki ticaret hacminin yaklaşık %80'lik (9 milyar 551 milyon dolar) kısmı Güney Amerika ülkeleri ile Türkiye arasındaki ticaret hacminden meydana gelmektedir. Dolayısı ile aynı zamanda bu veriler, Türkiye'nin liberal temelli Latin Amerika yaklaşımında MERCOSUR'un ve Güney Amerika'nın önemli ülkeleri olan Venezuela, Arjantin ve Brezilya gibi devletlerin neden öncelikli ülkeler olarak tercih edildiğini de açıklamaktadır.

Tablo 2. 2006-2018 Arası Türkiye'nin Latin Amerika Ülkelerinden İthalatı (milyon dolar)¹¹

	2002	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Orta Amerika ve Karayipler	103	560	476	623	903	1.069	1.362	1.123	1.039	967.1	960	787
Güney Amerika	541	3.260	2.286	2.942	4.500	4.080	3.667	3.934	3.661	4.092	5.930	7.780

Latin Amerika bölgesi ile Türkiye arasındaki ticaret hacminin artışı liberal yönelim doğrultusunda olumlu gelişirken bu artışın ithalat merkezli olması dengeli ve istikrarlı ekonomik ilişki açısından bir problem teşkil etmektedir. Bu çerçevede Latin Amerika ülkeleri ile 2018'de 3 milyar 245 milyon dolarlık ihracat hacmi söz konusuysen ithalat hacmi bu rakamın yaklaşık 2.5 katı yani 8 milyar 567 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin cari problem (dolar açığı) yaşayan ülke olduğunu düşünürsek Türkiye'den daha fazla dolar çıkışına yol açan herhangi bir ticari ilişkinin ülke ekonomisine kısmi olumsuz etkisi olabileceği söylenebilir. Ayrıca, 2018'de 9 milyar 324 milyon dolar olan tek başına İran ile dış ticaret hacmi seviyesini düşündüğümüzde Latin Amerika ve Türkiye arasındaki ticari potansiyelin ve beklenen ticaret hacminin henüz yakalanmadığını söyleyebiliriz. Bu tür olumsuz durumların önemli nedeni Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ekonomik ve siyasi kurumsallaşma sürecini geç dönemde başlatmasıdır. Geç başlamasına rağmen son dönemde güçlenen ve

kazan-kazan ilkesine dayalı söz konusu liberal yönelimin ihracatı önceleyecek şekilde sürdürülmesi durumunda bölge ülkeleri ile Türkiye arasındaki ekonomik potansiyelin ve planlanan somut yansımaların önümüzdeki yıllarda daha rahat ortaya çıkabileceği söylenebilir.

Sonuç

Türkiye'nin Latin Amerika yöneliminde ekonomik ilişkileri önceleyen liberal unsurların baskın olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle 2006 yılında güncellenen Latin Amerika ve Karayipler eylem planı bu yönelimi daha da somutlaştırmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin liberal temelli Latin Amerika yaklaşımını göz önüne aldığımızda bir devletin dış politikasının sadece realist ya da liberal kaygılardan biri ile şekillenmediğini de rahatça ifade edebiliriz. Son yıllarda daha da belirginleşen Türkiye'nin Latin Amerika bölgesine yönelik liberal yöneliminin üç önemli boyutu olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki temel amaç olan

11 TÜİK verilerinden derlenmiştir. http://www.tuik.gov.tr/Pre-Tablo.do?alt_id=1046

Latin Amerika ülkeleri ile Türkiye arasındaki ekonomik potansiyeli ortaya çıkarmak için köprü vazifesi gören siyasi ilişkilerin geliştirilmesi ve nihayetinde kurumsallaştırılmasıdır. Bu çerçevede Türkiye, AK Parti döneminde ve özellikle Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi ile Latin Amerika ülkelerine ve bölgesel kuruluşlara üst düzey ziyaretlerini yoğunlaştırmış ve başta büyükelçilik olmak üzere siyasi ilişkileri kurumsallaştıracak çeşitli siyasi organları faaliyete geçirmiştir. Kurumsallaşan bu siyasi mekanizmalar ve üst düzey ziyaretler aracılığı ile bölgeye yönelik ikinci önemli ve temel aşama olan ekonomik kurumsallaşma hızlandırılmaya çalışılmıştır.

Bu süreçte Türkiye başta öncelikli ülkeler olmak üzere bölge ülkeleri ile KEK ve STA'lar oluşturarak ekonomik ilişkilerin belirli hukuksal-kurumsal zemin kazanmasını sağlamıştır. Ekonomik kurumsallaşmanın stratejik boyutunu oluşturan bu zemine işlevsellik kazandıran ise TİKA, TOBB ve özellikle DEİK gibi öncül devlet dışı kuruluşlar olmaktadır. Belirlenen ilkelerin ve düzenlemelerin uygulanması ve teşvik edilmesi konusunda araçsal önemi bulunan bu kurumlar, düzenledikleri iş yemekleri, çalışma fuarları ve konseyler aracılığı ile Türkiye ve Latin Amerika'daki girişimcilerin karşılıklı olarak ekonomik fırsatları ve engelleri değerlendirmesini sağlamaktadırlar. Bu şekilde Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ekonomik engellerin kaldırılması ve ticaret hacminin yükseltilmesi şeklindeki liberal hedef gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Son yıllarda bu iki temel ve liberal yönelime işaret eden boyutlara kültürel ve insani boyut da eklenmiştir. Bu durum kazan-kazan formülü üzerine inşa edilen ve karşılıklı bağımlılık-ticari serbestlik sağlamaya dayalı bölge ülkeleri ve Türkiye arasındaki ilişkilerde yumuşak gücün maddi olmayan unsurlarının da ön plana çıkmaya başladığını göstermektedir. Bu politikaların beklenen düzeye ulaşmasa da Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki dış ticaret hacmini son dönemde önemli oranda artırdığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak henüz planlanan düzeyde dış ticaret hacmine ulaşılmamasına rağmen Türkiye'nin üç boyutlu liberal temelli Latin Amerika yaklaşımı, hedeflenen başarıları orta ve uzun vadede gerçekleştirme potansiyeline sahip gözükmektedir.

Kaynakça

- Akıllı, E., Donelli F. (2016). Reinvention of Turkish Foreign Policy in Latin America: The Cuba Case. *Insight Turkey*, 18 (2), 161-181.
- Alpar, S. (2007). Türkiye-Latin Amerika-Hızla Gelişen İlişkiler. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 24. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye---latin-amerika--hizla-gelisen-iliskiler-.tr.mfa> (09.04.2017)
- Aras, B. (2014). Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy Revisited. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16 (4), 404-418.
- Bayar, O. E. (2016b). Bizim Amerikamız. *Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları ve Uygulama Merkezi*, Ocak, 1-22.
- Burchill, S. (2005). Liberalism. Scott Burchill...et.all. (Ed.), *Theories of International Relations* içinde (s. 55-84). New York:Palgrave Macmillan.
- Cohen, M. S. (2016). Ahmet Davutoğlu's academic and professional articles: understanding the world view of Turkey's former prime minister. *Turkish Studies*, 17 (4), 527-543.
- Donnelly, J. (2005). Realism. Scott Burchill...et.all. (Ed.), *Theories of International Relations* içinde (s. 29-55). New York:Palgrave Macmillan.
- Erdağ, R. (2015). Türkiye'nin Kalkınma Yardımları ve TİKA. Mehmet Şahin ve B. Senem Çevik (Ed.), *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* içinde (s.241-262), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gürbüz, S. (2016a). Bizim Amerikamız. *Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları ve Uygulama Merkezi*, Nisan-Mayıs, 1-26.
- Gürbüz, Şeyma Nazlı (2018, 27 Kasım). Turkey seeks to further boost Latin America ties with Erdoğan's upcoming visit. Daily Sabah.

- Jackson, R., Sorenson G. (2007). *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*. New York: Oxford University Press.
- Kalın, İ. (2015, 14 Şubat). Turkey and Latin America. <https://www.dailysabah.com>.
- Keohane, R. O. (1988). International Institutions: Two Approaches. *International Studies Quarterly*, 32 (4), 379-396 .
- Keyman, F. E. (2016). Turkish foreign policy in the post-Arab Spring era: from proactive to buffer state. *Third World Quarterly*, 37 (12), 2274-2287.
- Kardaş, T. ve Erdağ, R. (2012). Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7 (1), 167-193.
- Kirişçi, K (2009). The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State. *New Perspectives on Turkey*, 40 (1), 29-56
- Levaggi, A. G. (2013). Turkey and Latin America: A New Horizon for A strategic Relationship. *Perceptions*, 18 (4), 102-108.
- Levaggi A. S. Gonzalez (2011, Mayıs 2). The Global Rise of Turkey: A Latin American Perspective. <http://encompassingcrescent.com>.
- Oğuzlu T. (2017). Liberalizm. Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş* içinde, (s. 147-165), İstanbul: Küre Yayınları.
- Nye, J. S. ve Keohane R. O. (1971). Transnational Relations and World Politics; An Introduction. *International Organization*, 25 (3), 329-349.
- Nye, J. S. (2004). *Soft Power the Means to Success in World Politics*. United States: PublicAffairs.
- Sterlin-Folker, J. (2013). Neo-Liberalism. Tim, Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (Ed.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity* içinde (s.114-132), UK: Oxford University Press.
- Turan, A. P. (2010, 16 Nisan). Latin Amerika Devletlerinin Bütünleşme Çabaları ve AB Modeli. <http://www.bilgesam.org>.
- Wendt, A.(1992). Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, 46 (2), 391-425
- Yetim, M. (2011). *2002-2010 arası Türkiye'nin Ortadoğu politikası: Ortadoğuda değişen Türkiye algısı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yetim, M. (2012). Türkiye'nin Latin Amerika Politikası. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Resul Usul (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2011* içinde (s. 637-655), Ankara: Seta Yayınları.
- Yetim, M. (2013). Türkiye'nin Latin Amerika Politikası. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ufuk Ulutaş (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2012* içinde (s. 461-477), Ankara: Seta Yayınları.
- Yetim, M. (2015a). Türkiye'nin Latin Amerika Politikası. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2013 içinde* (s. 415-429), Ankara: Seta Yayınları.
- Yetim, M. (2015b). Türkiye'nin Latin Amerika Politikası. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014* içinde (s. 497-515), Ankara: Seta Yayınları 50.
- Yetim, M. (2016). Türkiye'nin Latin Amerika Politikası. Burhanettin Duran ve Kemal İnat (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2015* içinde (s. 449-467), Ankara: Seta Yayınları 50.

- Yetim M. (2018). Türkiye'nin Latin Amerika Politikası. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Canner (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017* içinde, (ss. 457-475), İstanbul: Seta Yayınları.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2016). Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkiler. <http://www.mfa.gov.tr>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2014, Temmuz 18). Türkiye-CARICOM İstişare ve İşbirliği Mekanizması Dışişleri Bakanları Toplantısının ilki İstanbul'da Düzenleniyor. <http://www.mfa.gov.tr>.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı. (2016). 2016 Yılı Faaliyet Raporu. *Strateji Geliştirmesi Dairesi Başkanlığı*, 1-176.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2015, Kasım 10). Kolombiya. <http://www.tccb.gov.tr>.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2015, Şubat 12). Meksika Cumhurbaşkanı Enrique Peña Nieto ile Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama. <http://www.tccb.gov.tr>.
- TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>.
- DEİK, <https://www.deik.org.tr>.
- Erdoğan in South America to strengthen relations. (2016, Aralık 19). Milliyet. <http://www.milliyet.com.tr>.
- Dışişleri Bakanı Davutoğlu, CARICOM Genel Sekreteriyle Görüştü. (2014, Temmuz 17). Milliyet. <http://www.milliyet.com.tr>.
- Türkiye'den Sürpriz Anlaşma. (2015, Şubat 14). Milliyet. <http://www.milliyet.com.tr>.
- Turkey determined to enhance ties with Venezuela: Erdoğan. (4 Aralık 2018). Hurriyet Daily News.
- Maduro Ankara'da: Yeni Bir Gücün Doğduğunu Biliyoruz. (6 Ekim 2017).Bloomberg.
- Erdoğan'dan Latin Amerika ziyareti. (2016, Ocak 27). Sabah. <http://www.sabah.com.tr>.
- Costa Rica opens Embassy in Ankara (2014, Ekim 10). Worldbulletin. <http://www.worldbulletin.net>.
- Latin Amerika ile ticaret artırılabilecek (2009, Şubat 13). Dünya.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Latin Amerika turu (2016, Ocak 17). GazeteVatan. <http://www.gazetevatan.com>.
- Latin Amerika ülkeleri Türkiye'ye açılıyor (2011, Mayıs 30). <http://www.haber7.com>.